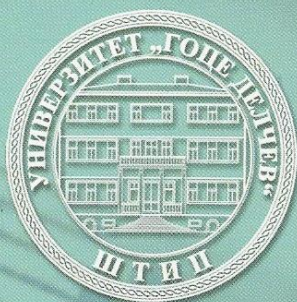

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА МУЗИЧКА УМЕТНОСТ

ISSN 1857-7296

ГОДИШЕН ЗБОРНИК

ГОДИНА 2

БРОЈ 2

**ПИШАНИТЕ И ВИЗУЕЛНИ ИЗВОРИ ЗА
ТРАДИЦИОНАЛНИТЕ ИГРИ ВО КРАЈОТ НА XIX И
ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК**

Најраните податоци во литературата кои се однесуваат директно на традиционалното играње, формата, обликот, стилот и репертоарот, потекнуваат од крајот на XIX и почетокот на XX век. Напоредно со литературните извори се појавуваат и првите визуелни извори во Македонија.

Браќата Манаки со својата камера овековечуваат кадри од традиционални игри во почетокот на XX век. Нивната работа, главно, се состои од снимање разни обредни содржини и тоа во Битолско-прилепското Поле и делови од јужномакедонскиот простор. Настаните што биле предмет на нивно забележување биле повеќе влашките ора, поточно нивниот прв кадар каде што се појавуваат традиционалните игри се Власи, кои се снимени на ливада без музичка придружба, а најверојатно се работи за ороводна песна која ја изведуваат дел од учесниците во орот. Овој кадар не е лоциран со точна година и се води како период помеѓу 1905 – 1911 година (Каталог, 2001: 17) Следната снимка која датира од истиот период е момент кој е снимен пред црквата Св. Недела во Битола. На таа снимка се прикажани мажи и жени во носија од Битолското Поле, како изведуваат оро во придружба на гајда. (Каталог, 2001: 21) Третиот филмуван материјал кој е од истиот период е снимка направена за време на празнувањето на Ѓурѓовден во влашко село. На оваа снимка се прикажани традиционални игри изведувани од мажи и жени (Каталог, 2001: 23) Браќата Манаки, со нивното дејствување и творење, несомнено ни оставиле трајни белези во етнокореолошката наука, но и анимирале повеќе автори од разни области да пишуваат за нивниот живот и делото кои тие го оставиле. За биографските податоци на браќата Манаки можеме да забележиме дека нивниот творечки дух и животен пат се развивал во јужномакедонските области, поточно во Гревена, Лерин и Битола. (Константинов 1982; Творештвото на Браќата Манаки, 1996).

Следните извори кои нè упатуваат на крајот од XIX и почетокот на XX век се етнографите кои забележуваат делови од народната култура,

но даваат и мал осврт на традиционалните игри. Дел од нив го изразуваат социјалниот статус на играта, терминологијата или воодушевувањето кое го доживувале на соборите и обредните процесии.

Познатиот собирач на народни умотворби Кузман Шапкарев во 1884 година ни оставил значајни податоци за традиционалното играње (Шапкарев, 1968: 713 - 725). Во неговата собирачка дејност, еден голем дел посветил на русалиските обреди, поточно машките поворки од пределот Бојмија, а истражувањата ги вршел во градот Кукуш и неговата околина. Во неговата собирачка актива тој за русалиските поворки давал повеќе описи, и тоа: состав на русалиската дружина, облеката и оружјето, закон и обредите на русалиите, игрите и описите на русалиите и последните обреди на русалиите (Шапкарев, 1968: 713 - 725). Во овие пет поглавја Шапкарев ни остава огромен емпириски материјал, но и базична подлога за идните истражувачи. Во периодот што следел русалиските обреди биле разгледувале од повеќе аспекти, како културолошки, социолошки, етнокореолошки и антрополошки.

Михаило Вељиќ во неговата статија од 1899 година забележува дека девојките кога играат удираат на дајриња (најверојатно се мисли во свадбените поворки) и го водат орото (Вељиќ, 1899: 52). Тој истакнува дека и мажи и жени можат да водат оро, но притоа мора да бидат од ист род, туѓинци не смеат да играат, бидејќи едноставно, тоа било срамота. Истиот автор, кој во статијата која ја издава во 1902 година за истиот предел - Дебарско Поле, дава поопширни податоци. Тој пишува, каков инструментариум се употребувал во овој етнички предел, со кои инструменти можело да се придружуваат некои од ората, и што е најважно, тој ги посочува имињата на ората кои биле на играчкиот репертоар во тој период. Тој орото „Тешкото“ го посочува како „Тешката“ кое се играло на тапан и зурла, но во немање на инструменталисти, истото се изведувало на дајре, односно со пеење.¹ Интересен е моментот на разигрување на играчите кои Вељиќ го доживеал, опишувајќи дека кога играчката маса ќе игра со ороводецот, ороводецот во еден момент може да си дозволи од појасот, поточно *силафот*² да извади пиштол, момент кој за овој временски период бил мошне храбар. Како играчки репертоар тој ги посочува ората:

¹) Овој опис на орото Тешкото не соодветствува со познатото оро Тешкото од мијачкиот ареал, можеби е оро кое се изведува во бавно темпо и од таму го добива името Тешкото, за овој тип на ора понатака во темата ќе биде дадено поопширно објаснување.

²) Кожен ремен со повеќе слоеви од кожа, кои служеле како цепови во кои се оставале пари, лични предмети, па дури и оружје.

Тешката, Дробното, Жангулица, Низамската, Повратешка, Чамчето, Малесорка, Каба и Капиданска (Вељић 1902: 397-398).

Двајца познати етнографи во своите студии за Скопска Црна Гора, даваат информации за овој етнички предел. Светозар Томиќ (Томић, 1905: 466) во 1905 година ги опишува селските собори за време на селските слави, но посебно е важно што тој дава информации за обликот на ората, поточно дека се формира едно оро во кое играат и мажи и жени, но не се мешаат или се изведуваат *Два танца - Леси*, во едниот играат само мажи, а во другиот само жени и дека женското оро го води маж, но мора да постои роднинска крвна врска во орот, сестра или снаа. Тој упатува и на информацијата дека додека играат играчите не се држат за рака, туку контактот е преку *крпа* односно шамивче. Во 1907 година авторот Атанасије Петровиќ дава информации за етничкиот предел Скопска Црна Гора, кои се од голема важност за традиционалната игра во Македонија. Тој посочува на социјалниот статус на играње, укажува на редот на играчите во орот, кој каде може да се фати да игра, кога може да се пушти од орот, кога може да престане да игра. Во однос на полова зрелост, поточно жена со родено второ или трето дете, веќе престанува да игра и може само да биде добар гледач за време на соборите. Авторот дава и добра терминологија за просторот за играње како с'борили гумење, за ороводецот *танцалија* и го укажува играчкиот репертоар во Скопска Црна Гора, *Лиса, Ситна лиса, Врачено, Два пута врачено, Бели бечир, Поступано, Рамно, Два пута рамно и Тоска*. Покрај терминологијата, авторот, посочува и кои ора можат да ги играат мажите, а кои жените. Ората *Лиса, Ситна лиса* и *Тоска* ги играле само мажи, а орот Тоска мажите го играле индивидуално во однос со другите ора кои се играле во облик на круг (Петровиќ 1907: 495-497).

Во 1909 година познатиот етнограф Јован Хадивасиљевиќ во својата студија за Кумановската област дава опис на традиционалните игри од Козјак и Овче Поле. Посебно е важно да се истакне дека тој помеѓу овие два етнички предела прави разлика во играчкиот репертоар и воопшто разлика помеѓу експресиите за игра. Тој истакнува дека карактерот на игрите е различен, односно дека населението во Козјак игра бавно и брановито, а во Овче Поле е посложено и многу поразиграно. Единствената врска на двата предела е тоа што и едните и другите имаат патријархален начин на изведба и на формирање на ората, па оттаму не се мешаат мажи со жени. Хадивасиљевиќ е и првиот автор кој прави компарација помеѓу етничките

предели од аспект на играта што за нас денес е од голема важност. Со оваа информација се потврдува и посебноста на секоја етничка група со издиференциран говор, носија, игра, пеење итн. Во понатамошниот текст тој го наведува играчкиот репертоар како: Четворка, Крстачка, Равна, Поврачачка, Два танца и Светиниколска, наведува и за две ора во полските краеве како: лиса и левача. За првпат Хаџивасиљевиќ ги објаснува и облиците, формите и карактерот на игрите, се задржува на ороото Два танца кое го изведувале само девојки и го опишува како оро кое додека се игра го менува правецот и во даден момент ороводецот и последниот играч го затвораат ороото. Во однос на терминологијата на играчите, тој наведува дека ороводецот го нарекувале танцовоца, а последниот играч на опаш, за обликот на ороото тој посочува дека се нарекува танец. Од голема важност се и новитетите што тој ги истакнува во далечната 1909 година, дека често има нови форми на играње и со туѓи влијанија, истакнувајќи дека се играат ора од соседните области на Србија. Во неговата монографија за прв пат се мелографирани дел од ората што тој ги посочува. Како новитет во играчкиот репертоар го истакнува ороото комитско кое е со понов датум, но истакнува дека ова оро властите забранувале да се игра и дека за играње на ова оро се одело и до пет години на робија (Хаџивасиљевиќ, 1909: 393-397).

Истиот автор во 1930 година ни дава информации за скопската околина и тоа за област каде што има голем број на играорци кои ги презентираат своите вештини. Тој ги наведува ората кои се играле во оваа област како: Крстатно, Рамно или лесно и тешко, Право, Поврачано, Врачано, Кл'цкано, Лиса и Поступано. За споменатите ора не соопштува од кој етнички предел потекнуваат, дали од Скопска Блатија или од Скопска Црна Гора. Во текстот тој наведува за немешањето на мажите со жените во однос на играта и дека обликот на играњето е женскиот танец да биде во внатрешниот дел, додека машкиот танец да биде во надворешниот дел на ороото. Тоа влијание го објаснува како остаток од османлискиот период кога жените избегнувале да играат пред непознато население.

Стеван Тановиќ (Тановиќ, 1927: 321-322) во 1927 година во студијата за Гевгелиската околина дава мали фрагменти за традиционалната игра во Бојмија, објаснувајќи дека во секое село има простор за играње најчесто наречен средсело, каде што за време на големите празници луѓето се собирале на прослава. Но, тој укажува и на помали места за играње каде за помали празници се собирале и ги викаат заветима (се мисли на

заветрина – заклонет простор). Средселото најчесто било амфитеатрално поставено, односно постарите и жените кои веќе не играле седнувале околу просторот за играње и останувале до доцна, додека траел соборот. За редот и дисциплината бил задолжен селскиот протуѓер. Тановиќ во своите излагања забележал дека игрите можат да се поделат на машки и женски. Мажите употребувале повеќе вртешки, клекови, скокови. Дел од машките игри ги нарекувале капидански, додека пак женските ора биле поедноставни и поумерени во своите движења.

Во 1928 година авторот Јеремије Павловиќ, во неговото дело „Малешеве и Малешевци“ дава еден широк осврт на традиционалната игра. Тој покрај терминологијата за ората во Малешевијата посочува и на терминот на играњето трусање или трусни. Од социјален аспект, значајно место за заигрување на соборите им дава на девојките кои први запејуваат и го собираат соборот за време на големите верски празници. Имено, старите гледаат, а младите играат. Павловиќ го објаснува и ороводниот начин на играње низ песни, во Малешевијата. Се пее во две чети, едните пеат, другите повторуваат, кој според Павловиќ е интересен начин на комуникација. Додека пееле никој не смеел да се фати помеѓу пејачките групи. Од терминологијата за играње го издвојува ороводецот како изводник, давајќи посебен акцент на играњето на ороводецот како особено талентиран и вешт човек. Павловиќ дава и дескрипција на играчките обрасци на малешевскиот репертоар. Литата или Малешевката ја опишува како шестпати напред и трипати назад, а Четворката како четирипати напред и две во место. Авторот бил импресиониран од старата малешевска машка носија и објаснува дека во постариот период ороото било многу убаво да се гледа од аспект на разиграните машки фустани во текот на играњето. Немешањето на мажите и жените и овој автор го споменува, но тој пишува и за влијанието кое доаѓа од соседна Србија со напомена дека талантираните играчи лесно ги прифаќале новините. Влијанијата во Малешевијата, според Павловиќ, доаѓале дури и од соседна Грција, односно од преселниците од грчкиот предел Галиполе кои се доселиле во Пехчево и ги носеле новините во игрите. Така, според Павловиќ, вртењето со шамивче од страна на ороводецот изводникот било грчко влијание (Павловиќ, 1928: 38, 328). Во оваа студија за првпат се опишува и обредноста за време на траур. На пример, сестра за својот брат не игра до три години, а до една година не ја плете косата... (Павловиќ, 1928: 327-329)

Триесеттите години од XX век се период на ренесанса во областа на традиционалната игра. Во овој период се појавуваат сестрите Даница и Љубица Јанковиќ за кои слободно може да се каже дека го поставуваат темелот на денешната етнокореологија. Во нивната плодна истражувачка работа, оставаат дела кои и денеска се користат како појдовни средства во сферата на етнокореологијата. Посебно е важно да се напомене периодот во кој тие твореле и моментот дека тие морале да имаат некакви предзнаења, како и голема интуиција во собирањето на ваквиот материјал. Во периодот од 1934 – 1964 година имаат издадено осум книги во кои се опишувани традиционалните игри во тогашните југословенски простори. За нас Македонците посебно се значајни првата, третата и четвртата книга. За жал, деветтата книга која во целост е за Македонија, односно за игрите во Скопје и Лазарополе, никогаш не излегла од печат (Васић, 2005:14). Првата книга е отпечатена во 1934 година, каде сестрите Јанковиќ пишуваат за значењето на традиционалните игри и нивната поставеност во општеството. Во нивното излагање тие го истакнуваат и туристичко-економското значење, потоа воспитното, пишувајќи за социјалниот начин на изразување и здравствено-естетскиот начин, мислејќи на развојот на децата преку играта. Многу често го согледувале и уметничкиот аспект на играта, па оттука поттикнувале многу играчки групи од селата да учествуваат на фестивали и концерти. Во првата книга го поставуваат и писмото кое и денес е во функција на идентификацијата на орската традиција. Преку знаци за точно определени чекори, како и поставување на терминологија тие можеби и несвесно ја поставуваат и методиката на народни ора. Дескрипцијата која ја поставиле ја дефинираат како играчки образец и анализа (Јанковић, 1934).

Во третата и четвртата книга сестрите Јанковиќ даваат опис за игрите од одделни области во Македонија, почнувајќи од Кумановската, Скопската, Мијачката, Брсјачката и Гевгелиската област. Сите овие области во најголема мера се класифицирани според географската определеност, а не според етничката карактеристика. Ваквите области кај авторките Јанковиќ се насловени како кореографски области (Јанковић, 1939; Јанковић, 1948).

Сестрите Јанковиќ во своето повеќегодишно истражување го оставиле најголемиот емпириски материјал за македонската, но и за балканската етнокореолошка наука, периодот во којшто живееле им давал можност

да соберат и анализираат ваков материјал. Мора да се земе предвид дека во тој временски период етничките групи сè уште биле живи, односно во сите семејни веселби, собори и обреди традиционалната игра опстојувала во целиот нејзин сјај.

Користена литература:

- Васић, О. (2005). *Сеѓање – Даница и Љубица Јанковић*, Београд, Етнокреологија, Сеѓање.
- Вељић, М. (1899). *Дебар и негова околина*, Београд, Братство, VIII.
- Вељић, М. (1902). *Српске народне умотворине, обичаји и веровања Дебра и околине*, Београд, Братство, IX и X.
- Јанковић, Љ. и Д. (1934) *Народне игре*, књига I, Београд.
- Јанковић, Љ. и Д. (1939) *Народне игре*, књига III, Београд.
- Јанковић, Љ. и Д. (1948) *Народне игре*, књига IV, Београд.
- Каталог на националниот филмски фонд 1905 – 2000*, (2001). Скопје, Кинотека на Македонија.
- Константинов, П. (1982). *Браќа Манаки*, Битола, Млад борец.
- Павловић, Ј. Ј. (1928). *Малешево и Малешевци*, Београд.
- Петровић, А. (1907). *Народни живот и обичаји у Скопској Црној Гори*, Београд, Српски етнографски зборник, VII.
- Тановић, С. (1927). *Српски народни обичаји у ђевђелиској кази*, Београд, Српски етнографски зборник, VI.
- Творештвото на браќата Манаки*, (1996). Група автори, Скопје, Матица македонска.
- Томић, С. (1905). *Скопска Црна Гора*, Антропогеографска и етнографска студија, Београд, Српски етнографски зборник.
- Хаџивасиљевић, Ј. *Кумановска област*, Београд, Јужна стара Србија.
- Шапкарев, А. К. (1968). *Сборник от български народни умотворения, Обредни песни народни обичаи*, том първи, София.